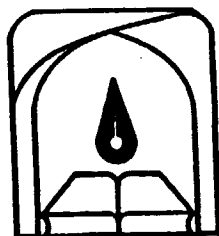

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۷۰۸۱

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
تعمیرت بزرگ

۱۳۷۹ / ۱۱ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

آسیب شناسی تحزب
در جمهوری اسلامی ایران

طهماس علیپوریانی

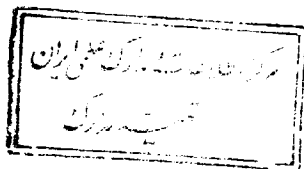
۱۰۲۳۸

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مسعود غفاری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حاتم قادری

شهریور ۱۳۷۹

۳۳۰۸۱

تاییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه چکم / آقای علی‌سعد عیسوی

تحت عنوان آسیب شناسی تحزب در جمهوری اسلامی ایران

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیئت داوران

۱- استاد راهنما

۲- استاد مشاور

۳- استاد ناظر

۴- استاد ناظر

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دکتر آماجری

آقای دکتر معور غفاری

آقای دکتر حاتم قادری

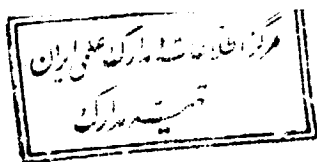
آقای دکتر محسن کدیوری

آقای دکتر سیدهاشم آماجری

عقاسی

ماده

دکتر آماجری

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته علوم سیاسی است که در سال ۷۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر سعید محمد معاری و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر حاتم قادری از آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیبه کند.

ماده ۵: دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۲ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب **طیاس علیپوریانی** دانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

ای پیامبر:

زندگی را به آب بارانی مثال زن، که از آسمان فرو فرستادیم
و به وسیله آن زمین در هم پیچیده و خرم بروید...

وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ
فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ...

(کَافٍ - ۲۵)

تقدیم به آب

و همه کسانی که چون آب، مولد و موجد حیاتند

تشکر و قدردانی

قبل از هر کس و هر چیز، خدای را سپاسگزارم که بخشی ولو اندک از عمرم را به تلمذ اساتیدی مقرر نمود که هر آنچه درس دادند با محبت می‌آمیختند و می‌آموختند لذا از بلند محضر جناب آقایان دکتر بهشتی، مهندس حجاریان، حجة الاسلام حاج آقا شکوری، دکتر غفاری، دکتر قادری و مدیریت سابق گروه محترم علوم سیاسی آقای دکتر منوچهر تشکر نموده و برای این بزرگواران آرزوی توفیقات بیش از پیش را دارم.

وظیفه خود می‌دانم از آقای دکتر غفاری به جهت تقبل راهنمایی این پایان نامه و تذکرات و پیشنهادات توأم با سعه صدر ایشان در برابر مزاحمت‌های مستمر اینجانب، کمال تشکر و امتنان خود را داشته باشم و نیز به خاطر تقبل مشاورت و بهره‌مندی از نقطه نظرات شفاهی و راهگشایی مجموعه مقالات وی، ممنون آقای دکتر قادری خواهم ماند.

از جناب آقایان دکتر کدیور و دکتر آقاجری که دعوت گروه محترم علوم سیاسی را در امر داوری این پایان نامه پذیرفتند به سهم خود، متشکر و ممنون لطفشان هستم.

امیدوارم هیچگاه محبت‌ها و دلسوزی‌های دوست گرامی جناب آقای عابدینی و همکلاسی‌های خوبم خانم چمن خواه و خانم رستمی و آقای بخشی و نیز همکاری‌های کارکنان کتابخانه دانشگاه تربیت مدرس را فراموش نکنم.

در پایان لازم می‌دانم به خاطر تحمل و شکیبایی طول تحصیل، صمیمانه از همسر و فرزندانم سپاسگزاری کنم.

والسلام

چکیده تحقیق

با صرف نظر از بیان اهمیت و جایگاه حزب و تحزب به عنوان یکی از شاخصهای عمده مقوله توسعه سیاسی، در این تحقیق اولاً به حزب، نه به مثابه مؤلفه ایی منحصر و قائم بالذات بلکه از منظری سیستمی، و به عنوان یکی از مؤلفه‌های گوناگون نظام سیاسی نگاه شده است و لذا با عطف توجه به سابقه تاریخی و بایسته‌های منطقی درونی تحزب - که ضرورتاً شایسته‌های منطقی نیستند - تلاش شده است تا پیرامون موانع، محدودیتها و انسدادهای موجود در سه مقطع و مرحله "تشکیل"، "عرصه بازی" و "امکان تداوم" احزاب در جمهوری اسلامی ایران کنکاشی به عمل آید؛ بدین مفهوم که اولاً حذف یا کم رنگ شدن مرز حوزه‌های خصوصی و عمومی و نیز جهد به جد در حذف شکافها و مبارزات طبقاتی باعث شده است امکان منجز و منفک شدن مرزها و طبقات و در نتیجه تشکیل واقعی احزاب را به مثابه یک ضرورت ساختاری منتفی سازد؛ ثانیاً در عرصه بازی حسب کارکرد و وظیفه احزاب، و به قصد تأثیرگذاری بر افکار عمومی، و در راستای تصحیح عقاید و ایستارها، با گستره موسع محدودیتهای حقوقی - قانونی آموزشی و نیز محدودیتهای نقادی و تعاملات کنشی ناشی از تلقی مقدس از قدرت روبه رو هستند و ثالثاً با ایجاد رابطه‌های این همانی بین منافع و مصالح، در ابعاد فردی - اجتماعی، دنیوی - اخروی، مادی - معنوی، و نیز تقدم مصالح ترسیم و بیان شده کلی نظام و انقلاب، باعث می‌شود افراد، گروهها و احزاب، اختیاراً و بنا به مصلحت نظام، ولو با انصراف از ادامه فعالیت نهادمند، از بیان مطالبات خود صرف نظر کرده و یا دولت موظف است در راستای تأمین مصالح انقلاب، نظام، اسلام و در ناکام گذاشتن توطئه‌ها، اجباراً ادامه فعالیت احزاب و گروهها را با تضيیقات و انسدادهایی مواجه سازد.

کلید واژه‌های تحقیق

حزب، تحزب، کارکرد، کارآمد، نظام ساختار، مشروعیت.

کلید واژه‌های معادل لاتینی

Party - Factionalism - Effect - Effectiveness - System - Structure - Legitimacy.

طرح مسأله

هر چند هنوز قلم و زبان صاحب نظران، در بیان متفاوت چرایی بروز انقلاب مردم ایران متوقف نشده و نخواهد شد؛ ولی در چگونگی و توصیف آن حداقل یک نکته مشهور است که افشار مختلف ایران در نهضتی مشارکت داشتند که رهبری آن را یک روحانی و مرجع تقلید مذهبی مصمم و معتقد، به عهده داشته، که مردم را علی العموم و طبقات محروم و مستضعف را علی الخصوص دوست داشت و اکثریت باتفاق شرکت کننده در این نهضت نیز مفتخر بودند که حزیشان حزب الله و رهبرشان روح الله است و نفوذ کلام وی در تعیین شکل و محتوای نظامی سیاسی آینده یعنی "جمهوری اسلامی نه یک کلمه بیشتر و نه یک کلمه کمتر" با استقبال ۹۸/۲ رأی دهندگان متجلی شد. بدیهی است که محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی می بایست حداکثر تأثیر را از آراء و افکار امام خمینی (ره) و همفکران و شاگردان وی گرفته باشد.

نکته مهم این است که فکر حضور و مشارکت مردم و ایجاد بسترهای قانونی در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران از نظر دور نماند. هم رکن اساسی این نظام به نام مردم یعنی "جمهوری" رقم خورد و هم رسماً و قانوناً به حقوق و قواعد بازی و فعالیت جمهور (مردم) در قالب احزاب و انجمنها (به شرط عدم تعارض با محتوای نظام) تصریح شده است.^۱ اما فرایند تحزب در دو دهه حیات جمهوری اسلامی حاکی از آن است که اولاً نه تنها احزاب، گروهها و سازمانهایی که فعالیت آنها در تعارض با نظام سیاسی حاکم و مبانی اسلام قلمداد می شود (چون سازمان مجاهدین خلق، حزب توده و...) بلکه حتی وفادارترین احزاب به انقلاب و مبانی اسلامی آن (چون حزب جمهوری اسلامی و جمعیت دفاع از ارزشها) به اجبار و یا اختیار، از ادامه فعالیت باز مانده اند و ثانیاً آن دسته از احزاب که به ناگاه چون قارچ از درون یک محفل سر بر کشیده و تأسیس می شوند، در نهادینه کردن حیات سیاسی خود با آنچنان موانع و مشکلاتی مواجه هستند که نتوانسته اند هم در ساختار (چون تشکیلات، سازماندهی و...) و هم در کارکرد (چون داشتن ارگان حزبی، آموزش، تحرک نیروی انسانی و...) کارنامه موفق را ارائه دهند.

۱. نک به اصول ۲۶ و ۲۷ و ۱۰۰ و ۱۰۱، ق ۱، ج ۱۱.

سؤالات اصلی

اینکه اساساً تشکیل حزب و یا احزاب و ادامه حیات سیاسی آنها مقدور باشد یا نباشد و یا چرا احزاب پویا و بالنده نیستند و موانع کارکردی آنها را باید در کجا شناسایی کرد؟ در واقع پرسشهای اصلی این پژوهش نیز هست که در قالب دو سؤال زیر به تحلیل و تعلیل آنها پرداخته خواهد شد؛

۱. چرا روند تشکیل احزاب، به کندی صورت می‌گیرد؟

۲. چرا احزاب در "ادامه" و "نهادینه کردن" حیات سیاسی خود موفق نیستند؟

ارائه فرضیه

در یک سویه عملگرایانه فرض ما بر این است که:

۱. منجز و منفک نشدن طبقات جامعه، عامل مؤثر در کندی روند تشکیل احزاب واقعی است و ۲. بین ساختارهای نظام سیاسی جمهوری اسلامی و پدیدهٔ تکثر احزاب، ناهمخوانیهایی وجود دارد که مانع از نهادینه شدن و تداوم احزاب می‌شوند.

بنابراین و به طور خلاصه‌تر می‌توان چنین نتیجه گرفت که تاکنون احزاب در نظام جمهوری اسلامی در مراحل سه گانه "تأسیس"، "عرضه بازی"، "تداوم" با موانع، محدودیتها و انسدادهایی عمدتاً ساختاری مواجه بوده‌اند.

سایر مفروضات

۱. حزب و تحزب، یک مفهوم نوین بوده و ریشه در تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و در یک کلام، ریشه در معرفت انسان جدید در دنیای جدی اروپای بعد از رنسانس دارد و لذا؛

۲. حزب و تحزب در ایران یک مفهوم غیربومی است.

۳. از مهمترین نکات این پژوهش این است که بستر و زمینه این تحقیق یعنی "ساختارها"، یک متغیر تابع و وابسته است و لذا متغیر مستقل آن، نوعی تلقی است که انسان از خود و هستی دارد و بالنتیجه ابتدای سازوکارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی جمهوری اسلامی در چارچوب این تلقی خاص تعبیه شده است.

۴. همین مبادی و مبانی نظری هستی‌شناسی و انسان‌شناسی باعث شده است که به کارگرفتن حزب و تحزب در ایران بعد از انقلاب اسلامی و نیز تعلیل آن، دارای یک مرکز تکوینی و زمانی باشد.

روش تحقیق

همچنان که گفته شد، این تحقیق و حسب مفروض آن، وظیفه اصلی خود را تعلیل موانع ساختاری تحزب در جمهوری اسلامی ایران می‌داند که از حیث روش‌شناسی اصولاً بروش "علی-کارکردی" مبتنی است اما برای نگارنده ضروری به نظر رسید که دو گفتار را تحت عنوان "ایستارها"، به بحث پیرامون متغیر مستقل خود، اختصاص داده و بر تحقیق بیفزاید که روش آن تحلیلی است و بر آن است که چنین ایستارهایی می‌باید به عنوان زیرساخت ساختارها تلقی شوند.

باید اضافه شود در این تحقیق هر چند در گفتار اول از بخش دوم نگارنده تلاش می‌کند تا موانع تشکیل و تأسیس طبیعی حزب را از منظری جامعه‌شناختی، در منقح نشدن مرزهای حوزه خصوصی و عمومی و نیز عدم تمایز مرزها و شکافهای طبقاتی جستجو کند و نیز در گفتار دوم از بخش دوم به مشکلات و موانع فعالیت احزاب، از منظری حقوقی نگریسته شده است اما با عطف توجه به اعتقاد بر مؤخر بودن ساختارهای نظام جمهوری اسلامی از نظر و اندیشه، ضروری به نظر رسیده که جستارهای فوق‌الذکر بر پایه و اساس مفاهیم نظری توضیح و تعلیل شوند و لذا می‌توان گفت که موضوع تحقیق عمدتاً بر پایه رهیافت نظری بررسی شده است.

عنوان	فهرست مطالب	شماره صفحه
مقدمه.....		۱
طراحی فصول پژوهش.....		۴
کتابنامه.....		۶
اصطلاحات و تذکرات.....		۷
علائم اختصاری.....		۹
پیشگفتار.....		۱۰
«پیشینه مفهوم حزب و تحزب».....		۱۰
۱. در پیدایش احزاب.....		۱۰
۲. در تعریف حزب.....		۱۳
۳. کارکرد حزب.....		۱۶
۳-۱. کارکردهای مثبت حزب.....		۱۷
۳-۱-۱. کارکرد انتخاباتی.....		۱۷
۳-۱-۲. کارکرد آموزشی.....		۱۷
۳-۱-۳. کارکرد تجمیع منافع و بیان خواسته‌ها.....		۱۸
۳-۱-۴. کارکرد شرکت در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری.....		۱۸

۱۸	۳-۱-۵. کارکرد ادغام اجتماعی
۱۹	۳-۱-۶. کارکرد نظارت
۱۹	۳-۱-۷. موارد دیگر
۲۰	۳-۲. کارکردهای منفی حزب
۲۰	۳-۲-۱. الیگارشیک بودن حزب
۲۰	۳-۲-۲. تحدید آزادی
۲۰	۳-۲-۳. خدشه به وحدت ملی
۲۰	۳-۲-۴. موارد دیگر
۲۱	۴. در ضرورت حزب
۲۲	۴-۳. تجربه دخالت نظامیان در سیاست
۲۲	۴-۵. ضرورت، به مفهوم شرعی
۲۳	۵. پیشینه حزب در ایران و دلائل ناکارآمدی آن تا قبل از انقلاب اسلامی
۲۳	۵-۱. پیشینه حزب
۲۵	۵-۲. در ناکارآمدی احزاب تا قبل از انقلاب اسلامی
۲۵	۵-۲-۱. از اهم دلائل مطرح در نگاه اول می توان به این موارد اشاره کرد:

فصل اول: ایستارها

بخش ۱: همبسته های نظری حزب در اندیشه مدرنیته

۲۹	۱-۱. هستی شناسی
۲۹	۱-۱-۱. استقلال طبیعت
۳۳	۱-۱-۲. دین جدید
۳۵	۱-۱-۲. انسان شناسی
۳۶	۱-۲-۱. فردگرایی
۳۷	۱-۲-۲. عقل

۳۹ ۱-۲-۳ آزادی
۴۲ ۱-۳ جامعه انسانی و زندگی سیاسی
۴۳ ۱-۳-۱ منشأ
۴۴ ۱-۳-۲ محتوی
۴۷ ۱-۳-۳ غایت

بخش ۲: اندیشه‌ای دیگر

۴۹ ۲-۱ هستی‌شناسی
۴۹ ۲-۱-۱ هستی‌شناسی توحیدی
۵۲ ۲-۱-۲ آموزه اخلاقی-کاربردی «دنیا- آخرت»
۵۴ ۲-۲ انسان‌شناسی
۵۴ ۲-۲-۱ در جستجوی اصالت
۵۵ ۲-۲-۲ راههای شناخت
۶۰ ۲-۲-۳ آموزه‌های دفاع از معرفت دینی
۶۲ ۲-۲-۴ آزادی
۶۴ ۲-۳ جامعه و زندگی سیاسی
۶۴ ۲-۳-۱ مبنا
۶۷ ۲-۳-۲ محتوی
۶۷ ۲-۳-۲-۱ کلیات طرح مدینه فاضله
۶۸ ۲-۳-۲-۲ دین و سیاست
۷۰ ۲-۳-۲-۳ دلنگرانیها
۷۱ ۲-۴ غایت

فصل دوم: تکثر احزاب و ناهمخوانیهای ساختاری

بخش اول: مبانی مشروعیت و الگوی پنهان

- ۱-۱ مبانی مشروعیت و الگوی پنهان (امام - امت) ۷۶
- ۱-۱-۱ در معنی فقه ۷۸
- ۱-۱-۲ در معنی ولایت ۸۰
- ۱-۱-۳ ولایت فقیه ۸۲
- ۱-۱-۴ مردم ۸۴
- ۱-۱-۵ امت ۸۶
- ۱-۱-۶ آثار فوری در بحث تحزب ۸۷
- ۱-۲ مشكله طبقه اقتصادی ۹۰
- ۱-۲-۱ کمک اول ۹۱
- ۱-۲-۲ کمک دوم ۹۲
- ۱-۲-۳ نگاه دیگر ۹۵
- ۱-۲-۴ محدودیت اول ۹۶
- ۱-۲-۵ محدودیت دوم ۱۰۱

بخش دوم: موانع و انسدادهای ساختاری احزاب «در عرصه بازی»

- ۱-۱ محدودیتهای آموزشی ۱۰۷
- ۱-۲ محدودیتهای کنشی ۱۰۷
- ۲-۱ محدودیتهای آموزشی ۱۰۸
- ۲-۱-۱ اهمیت موضوع ۱۰۹
- ۲-۱-۲ اشتغال محدودیت ۱۱۱
- ۲-۱-۳ نقص معرفت ۱۱۲
- ۲-۱-۴ محدودیتهای اطلاع رسانی ۱۱۵

- ۲-۲. محدودیت‌های کنشی..... ۱۱۹
- ۲-۲-۱. به بهانه قدرت مقدس اصل ۱۲۱ ق ا ج ۱۱ ۱۲۰
- ۲-۲-۲. نظارت ۱۲۸

بخش سوم: موانع و انسداد ساختاری تکثر احزاب «در تداوم»

- ۳-۱ محدودیت و انسداد تجمیع و بیان منافع در مرزهای مصلحت..... ۱۳۱
- ۳-۱ محدودیت و انسدادهای تجمیع و بیان منافع در مرزهای مصلحت..... ۱۳۲
- ۳-۱-۱. مصلحت و مبانی آن..... ۱۳۳
- ۳-۱-۲. ابعاد مصلحت در نظام جمهوری اسلامی..... ۱۳۵
- ۳-۱-۲-۱. مصلحت عامه..... ۱۳۵
- ۳-۱-۲-۲. مصلحت نظام..... ۱۳۶
- ۳-۱-۳. مصادیق جاریه در انقباض مصلحت..... ۱۳۹
- ۳-۱-۴. توطئه به مثابه یک مرز..... ۱۴۱

فصل سوم: نتیجه‌گیری

- نتیجه‌گیری..... ۱۵۰
- فهرست منابع و مآخذ..... ۱۵۵